અવેજ કારભારી.

The Karbhari's Substitute.

14-7-13

રચી પ્રસિદ્ધ કરનાર

ઓ. રા. બ. રમણભાઈ મહીપતરામ નીલકંઠ,
એલિઝિરન્ટ રોડ—અમદાવાદ.

અમદાવાદ

ખેમાસાને ચકલે, ધી “નટવર” પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં ભોગીલાલ નારણદાસ
ખોડીવાળાએ છાપી.

૧૯૧૩.

કિંમત ૦-૧-૦.

અવેજી કારભારી.

The Karbhari's Substitute.

પ્રવેશ પહેલો.

સ્થળ: કારભારીની કચેરી.

(કારભારી વેલશીભાઈ મ્હોટે ગાદીતકીએ બેસીને ટપાલના કાગળો વાંચે છે. તલકચંદ, હિમ્મતલાલ, ઉજમશી, હંસરાજ વગેરે કારકુનો નહાના નહાના ગાદીતકીઆ પર બેસીને પોતપોતાના મેજ પર કાગળો લખે છે. સીપાઈઓ, ઉકો ફરાસ, વગેરે જમીન પર છુટા છુટા બેઠા છે.)

વેલશી (કાગળ વાંચતાં)—અરે તલકચંદ ! આ શું આવ્યું !

તલકચંદ—કાં ! શું છે સાહેબ ?

વેલશી—પોલિટિકલ એજન્ટ સાહેબની આ યાદી આવી છે તેમાં લખે છે કે મદ્રાસ તરફના કોઇ દેશી રાજ્યના દીવાન મિ. ચિનય્યારાવ આ એજન્સીનાં જનાવરો જોવા નિકળેલા છે. (વાંચે છે) ' તમારા સંસ્થાનનાં ગધેડાં પ્રખ્યાત છે માટે તે જોવા સારૂ આવતા માસની તા. ૧ લીએ મિ. ચિનય્યારાવ તમારી તરફ આવી પહોંચશે. તમારે તેમની સારી રીતે સરભરા કરવી. તમારા ઠાકોર સાહેબ હાલ જાત્રાએ ઉત્તર હિંદુસ્તાન ગયેલા છે માટે તમારે જાતે મિ. ચિનય્યારાવને કોઇ સારા ગામે લઇ જવા અને ત્યાંનાં ગધેડાં એકઠાં કરીને બતાવવાં. મિ. ચિનય્યારાવ ગુજરાતી જાણુતા નથી તેમ જ હિંદી પણુ જાણુતા નથી, અને, ફક્ત ઇંગ્રેજી સમજી શકશે. તમે પોતે ઇંગ્રેજી જાણુતા નથી માટે ઇંગ્રેજી જાણુનાર કારકુનને સાથે રાખજો. મિ. ચિનય્યારાવને તાકીદે પાછા ફરવું છે માટે તેમને કોઈ પણુ કારણુસર ખોટી કરવા નહિં. આમાં કોઈ પણુ રીતે ગફલત નહિં થાય એમ આશા રાખવામાં આવે છે. ' આ સંસ્થાનનાં ગધેડાં પ્રખ્યાત છે એ વળી કયાંથી કાઢયું ?

તલકચંદ—આજથી પાંચ વર્ષ ઉપર પોલિટિકલ એજન્ટ સાહેબ તરફથી પત્રક આવ્યાં હતાં, અને, તેમાં દરેક સંસ્થાનમાં જે જે જનાવરો

જાણવા લાયક હોય તે ભરી મોકલવાનું લખ્યું હતું. તે વખતે માજી કારભારી સાહેબે કહ્યું હતું કે આપણા પત્રકમાં ગધેડાં ભરો. બીજાં જનાવરોનાં નામ લખીશું તો સાહેબ લોકો વારે ઘડીએ શિકાર કરવા ઉતરી પડશે અને જંપવા નહિં દે.

વેલશી—ત્યારે આ ચિનય્યારાવ ગધેડાં જોવાના ઇન્તેજાર નિકળ્યા !

તલકચંદ—તેની શી ફિકર છે ? આપણા રાજ્યમાં જોઈએ તેટલાં ગધેડાં છે.

વેલશી—ફિકર તો એ છે કે પહેલી તારીખે મારે ગામ મારી કાકીના મામાના સાળાની વહુના સીમંતની નાત છે તે પર મારે ગયા વિના ચાલે તેમ નથી.

તલકચંદ—આવો સબબ છે તેથી નહિં અવાય એમ કાગળ લખો તો ?

વેલશી—એમ તે લખાતું હશે ? દુનિયામાં રહેવું છે તે લોકવહેવાર સાચવ્યા વિના ચાલે ? આવા નજીકના સગામાં સીમંતની નાત જેવો મ્હોટો પ્રસંગ આવે ત્યારે તો લંકામાં સોનું મળતું હોય તેએ પડતું મુકીને ત્યાંથી આવીને હાજર થવું પડે. ચિનય્યારાવ તો બીજી વાર પણ આવે, પણ, કાકીના મામાના સાળાની વહુનું સીમંત કંઇ બીજી વાર આવે તેમ છે ?

તલકચંદ—ચિનય્યારાવ કોઇ રીતે આવતા અટકે એવો ઉપાય નથી ?

વેલશી—માંદા પડે કે મરી જાય તે સિવાય આવતા અટકે એમ મારા મગજમાં આવતું નથી.

તલકચંદ—અને સીમંતની નાત ખાતર ચિનય્યારાવ માંદા પડવાની કે મરી જવાની તસદી લે એવી આશા શી રીતે રખાય ?

ઉકો—બાપજી, મને એક રસ્તો સુઝેસે. હુકમ હોય તો કહું.

વેલશી—શું બાવડી પેઠે મારૂં ગામ અહીં ખેંચી લાવવાનું કહે છે ?

ઉકો—ના બાપજી. હું તો એક હેલી વાત કહું છું. અવેજી મેલીને જાઓને !

તલકચંદ—ઓહો હો ! અસ્રાની ધાર સાથે તારી અક્કલ પણ પથરી પર ઘસીને ઝીણી કરી નાખી જણાય છે. તું ફરાસની નોકરી પર અવેજી મુકીને રજા પર જાય તેમ વેલશીભાઇ કારભારીની નોકરી પર અવેજી મુકીને જાય ખરૂં !

વેલશી—અરે, સહીઓ કરવાની હોય તો મારી વતી બીજો હજાર સહીઓ કરે; અને બંધાઇ ન જવાય ને કંઈ અર્થ ન થાય એવા

ફુશીઆરીના શેરા કરવાના હોય તો હું મારે ગામથી કરીને મોકલું; પણ, આ તો મારે જાતે ચિનપ્પારાવ સાથે જવું એમ પોલિટિકલ એજન્ટ સાહેબે લખ્યું છે.

હુકો—એ ચેણીઆરાવ કેમ કરી જાણુવાના હતા કે આ તે હાચા કારભારી સે કે અવેજી સે ? અવેજી કારભારી શાએબનો પોશાક પહેરશે ને કહેશે કે હું વેલશીભાઈ સું. વાતો તો બધી ઈંગ્રેજીમાં તલકચંદભાઇને કરવાનીસે.

વેલશી—તલકચંદ ! એ થાય એવું છે ખરૂં. ચિનપ્પારાવ ક્યાં મને ઓળખે છે ?

તલકચંદ—કોઇ અવેજી થનાર જોઇએ.

વેલશી—રૈયતમાંના કોઇ માણસને તો એ આવડે નહિં. અણઘડપણામાં ઉલટા આપણને ફસાવી મારે. ફોજદાર સાહેબ મુસલમાન છે એટલે એમની દાઢી ચાડી ખાઇ દે કે આ હિંદુ નથી. કચેરીનો કોઇ કારકુન અવેજી થાય તો જ બને. કેમ હિમ્મતલાલ ! તમે અવેજી થશો ? હિમ્મત છે ?

હિમ્મતલાલ—મારી હિમ્મત તો છે. પોલિટિકલ એજન્ટ સાહેબને કાને વાત જાય તોએ મને શું થવાનું હતું ? પણ, મારે કાશે જવાનું છે.

વેલશી—તમે ઉજમશી !

ઉજમશી—એમાં તે શી મહોટી વાત છે ! કોઇ વાત ફોડી દે તોએ કારભારી થવું એમાં કાંઇ ફજેતી છે ! પણ મારા ઘરમાં સુવાવડ આવવાની છે તેથી મારાથી આ ગામ મુકીને જવાનું ન બને. અહીં રહ્યા રહ્યા જે કામ કરવાનું હોય તે છાતી ઠોકીને કરૂં.

વેલશી—કેમ હંસરાજ ! તમે બીડું ઝડપશો ?

હંસરાજ—હું કાંઇ આ લોકો જેવો પોચો નથી, અને, મારે બહાનાં નથી કહાડવાં. કારભારીનો વેશ લઇને અહીં રહ્યા રહ્યા કરવાનું હોય તે પણ કરૂં અને ગધેડાં બતાવવા બીજે ગામ પણ જાઉં. કરવું ત્યારે પૂરૂં કરવું. પણ, મારે પગે વા આવેલો છે તેથી મારાથી ચિનપ્પારાવ સાથે ફરાય એમ નથી. કચેરીમાં જ મહામહેનતે આવું છું ને.

હુકો—બાપજી, એ બધાને રહેવા દો. એ પાણી વગરના અસ્રાથી દાઢી બોડાય એમ નથી. આપની નજરમાં આવતું હોય તો એ કામ ગને ફુંપો.

તલકચંદ—અલ્યા ! પાડા મુડયા એટલે કારભારી થતાં આવડયું !

ઉકો—મેં તો પાડાએ મુડયાસે ને રાજાએ મુડયાસે. મુડવાનું હેતુ હોય તો લ્યો મારી કોથળીમાંથી અસ્રો લઈને જુવોને આવડે સે !

તલકચંદ—તારી હોંશીઆરીની વાત થાય ? જનમથી હજામની કારીગરી શીખેલો, અને, પછી ફરાસ થયો એટલે અમલદારી શિખ્યો.

વેલશી—એની હિમ્મત હોય તો પછી આપણું શું જાય છે ! જ્યાં ત્યાં ચિનય્યારાવ જોડે કારભારી થઇને ફરનાર કોઈ જોઇએ. અલ્યા ઉકા ! તું ઠેઠ પાર ઉતારીશ કે વચમાંથી બેસી જઈશ ?

ઉકો—બાપજી, વાળંદ કો દી અડધું માથું બોડીને ઉઠી ગ્યો એમ હાંભળ્યું સો એ તો અસ્રો હાથમાં લીધો તે પુરૂં કરે તાણે જ જંપે. આપ નિરાંતે જાજો ને હખેથી નાત જમીને પાસા આવજો. હઇએ ધોકો ના રાખશો.

વેલશી—ત્યારે, હું કાલે સવારે નિકળીશ. તલકચંદ, પોલિટિકલ એજન્ટ સાહેબને જવાબ લખો કે આપ સાહેબના ફરમાન પ્રમાણે બધી ગોઠવણ કરવામાં આવશે અને મિ. ચિનય્યારાવ સાથે જાતે જઇ ગધેડાં બતાવવામાં આવશે. મારી સહી લઇ જવાબ આજની ટપાલમાં રવાના કરજો.

ઉકો—આપની પાઘડી, જામો, ખેશ, ધોતીયું બધું મેકલતા જાજો કે ચાર દી રહ્યા તેમાં હું પહેરતાં શિખું.

(સહુ જાય છે.)

પ્રવેશ બીજો.

સ્થળઃ—મહેમાનના ઉતારાનું દીવાનખાનું.

(ચિનય્યારાવ, કારભારીના વેશમાં ઉકો અને તલકચંદ વાતો કરતા પ્રવેશ કરે છે.)

ચિનય્યારાવ—Mr. Velshi, did you ever have a census taken of the donkeys in your state ?

તલકચંદ—પુછે છે કે તમારા રાજ્યનાં ગધેડાંનું કદી વસ્તીપત્રક કરાવ્યું છે ?

ઉકો—આ તો હાવ મુરખ જણાય સે ! ગધાડાંનું તે વળી વહતીપત્રક થતું હશે ?

તલકચંદ—પણ નથી કર્યું એમ ના કહેવાય.

ઉકો—તાણે તમને ઠીક લાગે તેમ ઠઠાડોને. આ કે દી ગણવા જવાનો સે ?

તલકચંદ—A census was taken five years ago, and the Karbhari Saheb remembers that there were 987 males and 1043 females.

(ચિનચ્યારાવ નોટબુકમાં લખી લે છે.)

ચિનચ્યારાવ—Can you tell me what is the speciality of the donkeys of your state ?

તલકચંદ—એમ કહે છે કે બીજા ગધેડા કરતાં ફેર હોય એવું તમારા રાજ્યનાં ગધેડામાં શું છે ?

ઉકો—એને કહોને કે તું તારી મેળે જોઇને પારખી લે. તારે આંખો નથી ?

તલકચંદ—પણ, આપણે પત્રકમાં ગધેડાં ભર્યાં એટલે કંઈ ફેર કહેવો પડે.

ઉકો—એમ કહોને કે અહીંનાં ગધાડાં ભુંકસે વધારે.

તલકચંદ—The donkeys of this state look cleverer than others and the Karbhari Saheb believes that they bray for a longer time.

(ચિનચ્યારાવ નોટબુકમાં લખી લે છે.)

ચિનચ્યારાવ—It would be difficult to measure the time occupied in braying; but, I should be thankful if you could tell me how your donkeys look cleverer. Is there any peculiar expression in their eyes ?

તલકચંદ—મેં કહ્યું કે અમારાં ગધેડાં વધારે હુંશીયાર છે તો પુછે છે કે એમની આંખમાં કંઇ હુંશીઆરી દેખાય છે !

ઉકો—આને ગધાડાંની લેહ લાગીસે તે જાતનો કુંભાર હશે ? આવાને તે કેણે દીવાન કર્યો હશે ! કહોને કે અમારાં ગધાડાં પુસડાં હલાવેસે તાણે બારે અક્કલવાળાં દેખાય સે.

તલકચંદ—The Karbhari Saheb is of opinion that our donkeys appear very clever when they wag their tails.

(ચિનચ્યારાવ નોટબુકમાં લખી લે છે.)

ચિનચ્યારાવ—Do your donkeys carry greater loads than others ?

તલકચંદ—એમ પુછે છે કે તમારાં ગધેડાં બીજા કરતાં કાંઈ વધારે ભાર ઉઠાવે છે!

ઉકો—એ ગમારને કહો કે ગધાડાં પર તે કાંઇ જોખીને ભાર ભરાતો હશે કે ખબર પડે કે કેણે વધારે ભાર તાણ્યો ને કેણે ઓછો તાણ્યો!

(દોડતો આવતો સીપાઇ પ્રવેશ કરે છે.)

તલકચંદ—કેમ બેચર! શું છે? આટલો હાંફે છે કેમ?

બેચર—એજન્ટ શાએબ આવ્યા તે હું હડી કાઢીને કહેવા આવ્યોસું.

ઉકો—જા, જા, માળા. બીવરાવીને મહકરી કરેસે!

બેચર—મારા પંડના હમ. મહકરી નથી. ખરી વાત સે. ગામને પાદરે શાએબ ટાંગામાં આવ્યાસે ને હું મોર દોડ્યો આવું સું. આ ઉતારાની હકે જ આવેસે. હાથે બીજો કોઈ શાએબ એ સે.

તલકચંદ—પોલિટિકલ એજન્ટ સાહેબ અહીં શું કામ આવે?

બેચર—શાએબના પટાવાળાએ કીધું કે કોઇ ઠાકોર એકદમ ગુજરી ગયાસે તે શાએબ તપાશ કરવા ને જપતી કરવા જાયસે. આ ઉતારામાં અડધો કલાક મુકામ કરીને આગળ જનારસે.

ઉકો—(ધ્રુજે છે) બાપજી, તાણે તો માર્યા જ તો. શાએબ તો, વેલશીભાઇને ઓળખેસે. તલકચંદભાઈ, કંઇ રસ્તો વતાડો. નહિં તો ગારૂં આવી બન્યું.

તલકચંદ—માંદો થઇને સુઇજા. જોડેના ખંડમાં ખાટલો છે.

બેચર—શાએબ પુછશે તો કહીશું કે કાગળીઉં આવ્યું સે.

ઉકો—આવે ને તને કોગળાઉં. ના ના, બાપજી, જે કહેવું હોય તે કહેજો પણ મને બચાવજો.

તલકચંદ—તાવનું કહીએ તો દિલે હાથ મેલતાં પકડાઇ જાય.

ઉકો—આ હું પડતું મેલુંસું તે મને ઉભો કરીને ખાટલે લઇ જજો. અરરરર!

(આંખો મીચીને જમીન પર પડી જાય છે.)

ચિનય્યારાવ—Oh God! What is the matter with Mr. Velshi!

તલકચંદ—He has sudderly become ill, and, at the same time the Political Agent has accidently arrived.

(સહુ મળીને ઉકાને ઉઠાડીને હાથ ઝાલીને લઇ જાય છે.)

પ્રવેશ ત્રીજો.

સ્થળ:—મહેમાનના ઉતારામાંનો સુવાનો ખંડ.

(ઉકો ખાટલા પર મહોએ માથે ઓઢીને સુતો છે. પાસે બેચર ઉભો છે.)

(પોલિટિકલ એજન્ટ, ઈગ્રેજ દાક્તર, ચિનપ્યારાવ અને તલકચંદ પ્રવેશ કરે છે.)

પોલિટિકલ—Where is Velshi ?

ચિનપ્યારાવ—Here is the poor man. He is lying on the cot writhing in pain.

પોલિટિકલ એજન્ટ (બેચરને)—ઈસકા મુહ ખોલો.

(બેચર ઉકાના મહોં પરનું લુગડું કહાડે છે.)

પોલિટિકલ—This is not Velshi.

ચિનપ્યારાવ—Why ! He is no other than Mr. Velshi. He was with me just a while ago.

પોલિટિકલ—I know Velshi very well. But we shall see to that later on. Luckily, I have with me a Doctor who has got his medicinal chest with him.

(ઉકાને) તુમકુ કયા હોતા હયે !

ઉકો (ધીમે ધાંટે)—શાએબ પેટમાં આંકડી આવે સે ને કળસ્યો ને ઉલટી કેમે કરી અટકતાં નથી.

ચિનપ્યારાવ—It seems to be a case of acute cholera. An hypodermic injection on the abodemen might give him immediate relief. But I do not know whether he would allow it.

પોલિટિકલ એજન્ટ—દાક્તર સાબ તુમારે પેટમેં છેદ પાડકે દવા ડાલેગા. તુમ કબુલ હયે ?

ઉકો—(એકદમ બેઠો થઇ જઇને) નારે શાએબ, મારૂં પેટ કાપે તો હું મરી જાઉં. મને તો કંઇ નથી. હું તો હાજો હમો સું.

(ઉકાના પડખામાંથી ચોરસ બાંધેલી પોટલી પડી જાય છે.)

પોલિટિકલ—What is that ?

ચિનય્યારાવ —Perhaps the Karbhari Saheb's Despatch Box.

પોલિટિકલ એજન્ટ—Couldn't be. (પોટલી પરનું કાકું છોડીને જુવે છે. માંહેથી હજામની કોથળી નિકળે છે) Why! This is a barber's shaving apparatus!

(ઉકો ખાટલા પરથી ઉતરીને પોલિટિકલ એજન્ટને પગે પડે છે.)

પોલિટિકલ એજન્ટ—તુમ કોન હયે ?

ઉકો–(હાથ જોડીને) શાએબ ખરૂં કહી દઉં સું. હું તો અહાંની કસારીનો ફરાસ સું.

પોલિટિકલ એજન્ટ—You see, Mr. Chinayyarav. This man is a barber working as a menial in the Karbhari's office. Who told you that he is Velshi ?

ચિનય્યારાવ—He was introduced to me as Mr. Velshi. He conversed with me in that capacity through this clerk of his, and, he was about to go out with me in a carriage and pair.

પોલિટિકલ એજન્ટ—He has put on a fine dress too. (તલકચંદને) What is all this ?

તલકચંદ—(ધ્રુજતો) Sir! Sir! Mr. Velshi gone–gone to his native place to eat–eat caste dinner, and, put this *faras* as his substitute.

પોલિટિકલ એજન્ટ—Tell him to stay there and go on eating caste dinners. He will not be wanted here. I shall write to your Thakore to engage a better man who would not humbug people. And, I shall see how the Thakore rewards you and this wretched barber for acting this comedy.

(સહુ જાય છે.)

સમાપ્ત.